

SPOLJNOTRGOVINSKA RAZMENA TEKSTILNE INDUSTRIJE SRBIJE – STANJE I PRAVCI PROMENA

REZIME: Razvojna kriza u industriji Srbije nameće potrebu njenog korenitog strukturnog prilagođavanja, pre svega u pravcu adekvatnog uključivanja u međunarodnu podelu rada. Priliv stranih direktnih investicija je nedovoljan, sa relativno lošim prognozama za njihovo obimnije povećanje u kratkom i srednjem roku, usled globalne finansijske krize. U tim uslovima, značajno je identifikovati grane industrije koje, sa postojećim faktori-
ma konkurentnosti i uz podršku odgovarajućih mera industrijske politike, mogu poboljšati spoljno-trgovinski bilans zemlje.

Tekstilna industrija Srbije je zadržala prepoznatljiv izvozni potencijal i pored brojnih problema i slabosti u sferi spoljno-trgovinskih odnosa. Po obimu izvoza ova industrijska grana je među pet najvećih izvoznika, ali, u isto vreme, sa rastućim deficitom u spoljno-trgovinskoj razmeni. Evidentna je nužnost njenih strukturnih promena u pravcu podizanja niskog nivoa konkurentnosti, ali i potreba stvaranja povoljnijeg institucionalnog ambijenta za realizaciju tih promena.

Ključne reči: spoljno-trgovinska razmena, tekstilna industrija, strukturne promene, mere industrijske politike, struktura izvoza i uvoza

Uvod

U poslednjih deset godina Srbija beleži kontinuiran rast učešća spoljno-trgovinske razmene (izvoz i uvoz roba i usluga) u bruto domaćem proizvodu, i to sa 65% u 2001. god. na više od 85% u 2008. god.¹ Osnovna karakteristika tog rasta je konstantan deficit u robnoj razmeni sa inostranstvom, koji je dostigao 25%

* Docent na Fakultetu za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija, Novi Sad

** Pomoćnik direktora „Javor“ d.o.o., Ivanjica

¹ Izvor: Statistički godišnjak Srbije 2009

bruto domaćeg proizvoda, i predstavlja jednu od najvećih kočnica za dalji razvoj privrede. Naučna i stručna javnost je saglasna u oceni da su dinamičan rast uvoza i spor i nedovoljan rast izvoza u periodu posle izlaska naše zemlje iz političke i ekonomske izolacije u najvećoj meri posledica niskog nivoa industrijske proizvodnje i njene konkurentnosti, kao i zastarele strukture industrije koja ne može da obezbedi njeno adekvatno uključanje u međunarodnu podelu rada.² Međutim, ne sme se izgubiti iz vida ni činjenica da je Srbija posle 2001. god., zanemarljivo podsticanje izvoza, široko otvorila granice inostranoj konkurenciji, drastično smanjila carinske stope i ukinula većinu vancarinskih ograničenja.³ Poplava jeftine uvozne robe je industriji Srbije dodatno uvećala teret problema nasleđenih iz vremena raspada države, ratova i ekonomskih sankcija, realno otežala proces restruktuiranja i umanjila efekte privatizacije.

Deficit platnog bilansa zemlje u ovom periodu nije imao razmere deficita u robnoj razmeni sa inostranstvom zahvaljujući privatizacionim prihodima od stranih investitora, deviznim doznakama diaspore i prilivima po osnovu donacija i do polovine 2008. god. nije bio uzrok makroekonomske nestabilnosti. Međutim, globalna ekonomska kriza i njen uticaj na stanje i perspektive daljeg razvoja privrede Srbije ozbiljnije su skrenuli pažnju kreatora ekonomske politike na problem spoljno-trgovinskog deficita i njegovih uzroka i inicirali argumentovaniju raspravu o rezultatima dominirajućeg koncepta tržišnog liberalizma.⁴

Nasuprot višegodišnjoj politici tržišne samoregulacije realnog sektora privrede postoje mišljenja da je izlaz iz ozbiljne razvojne krize privrede Srbije u jasno definisanoj izvozno orijentisanoj strategiji njenog razvoja i adekvatnoj industrijskoj politici sa ciljem prestruktuiranja posrnulih industrija i obezbeđivanja neophodnog nivoa međunarodne konkurentnosti.⁵ Ovako koncipirana strategija daljeg privrednog razvoja,⁶ pored ostalog, predviđa i mogućnost zadržavanje značajnog mesta tradicionalnih grana industrije, pre svega tekstilne industrije, u izmenjenoj industrijskoj strukturi. Tu se pre svega ima u vidu prepoznatljiv izvozni potencijal i mogući doprinos tekstilne industrije Srbije u rešavanju gorućeg problema nezaposlenosti.

Sa aspekta daljeg razvoja ove industrijske grane od ključnog značaja su dijagnostika problema u njenoj spoljno-trgovinskoj razmeni, definisanje strateških prioriteta, kao i stvaranje povoljnijeg institucionalnog ambijenta za povećanje konkurentnosti i rast izvoza.

² Ljubodrag Savić, *Ekonomika industrije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2007, str. 428

³ Isto, str. 361

⁴ Živorad Gligorijević, Gorica Bošković, *Mehanizam unapređenja konkurentnosti industrije*, Ekonomski fakultet, Niš, 2007, str. 59–60

⁵ Ljubodrag Savić, *Ekonomika industrije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002, str. 177

⁶ Nacionalna strategija privrednog razvoja Republike Srbije od 2006. do 2012. godine, Republički zavod za razvoj, Beograd, 2006

1. Dinamika spoljno-trgovinske razmene tekstilne industrije Srbije

U spoljno-trgovinskoj razmeni tekstilna industrija Srbije od 1992. god. beleži deficit. Sa povećanjem obima uvoza deficit je rastao, da bi 2008. god. dostigao nivo od 373. mil. USD. Međutim, od 2002. god. stepen pokrivenosti uvoza izvozom je u proseku 65% i pored konstantnog rasta uvoza, što je jasan indikator strukturnog karaktera deficita u trgovini tekstilnim proizvodima sa inostranstvom.

Sa izvozom tekstilne industrije od 657. mil. USD 2008. god. Srbija još uvek nije dostigla vrednosti iz 1990. i 1991. god. i pored uključenja izvoza u Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu i Makedoniju, koje su u tim godinama imali tretman domaćeg tržišta. Konstantan i nešto brži rast izvoz beleži tek od 2005. god., dok su u periodu do tad bile karakteristične njegove česte oscilacije, zavisno od međunarodne pozicije zemlje i drugih neekonomskih faktora.

Tabela 1: Spoljno-trgovinska razmena tekstilne industrije Srbije 1990–2008 u mil. USD

God.	Ukupan izvoz	Ukupan uvoz	Ukupan izvoz tekstila	% u ukupnom izvozu	Ukupan uvoz tekstila	% u ukupnom uvozu	% pokrivenosti izvoza uvozom	Suficit/ Deficit
1990	7044	7044	936	17,16	809	11,48	115,69	127
1991	4506	5212	848	18,81	392	7,52	216,32	456
1992	2852	3412	384	13,46	403	11,80	95,28	-19
1996	1918	3826	106	5,52	311	8,12	34,08	-205
1997	2531	4504	350	13,80	490	10,87	71,42	-140
1998	2723	4475	345	12,60	570	12,70	60,52	-225
1999	1369	2881	142	10,37	115	8,30	123,47	27
2000	1558	3340	171	10,14	136	4,07	125,73	35
2001	1721	4261	228	13,24	189	4,38	120,63	39
2002	2075	5614	201	9,63	258	4,59	77,52	-57
2003	2756	7477	218	7,91	307	4,10	71,00	-89
2004	3513	10753	196	5,57	524	4,87	37,40	-328
2005	4482	10461	301	6,71	467	4,46	64,45	-166
2006	6420	13172	395	6,15	601	4,56	65,72	-206
2007	8825	18554	541	6,13	869	4,68	62,25	-328
2008	10973	22875	657	5,98	1030	5,98	63,78	-373

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije 1992–2000, Statistički godišnjak Srbije 2000–2009

Kao i u slučaju izvoza, do 2005.god. obim uvoza tekstilnih proizvoda često varira i nema kontinuelni rast. Privremeni pad uvoza je zabeležen u periodu 1999–2001 tokom bombardovanja zemlje i neposredno nakon toga, sa pojavom suficita u spoljno-trgovinskoj razmeni. Posle 2005. god. uvoz ima dinamičan rast i 2007. god. prvi put premašuje vrednost iz 1990. god.

Izvoz tekstilne industrije je na početku 90-ih godina imao veoma značajno učešće u ukupnom izvozu Srbije. Sa 18,81% učešća u ukupnom izvozu Srbije u 1991. god. tekstilna industrija je bila industrijska grana sa pojedinačno najvećim izvozom. Sa konstantnim padom obima proizvodnje smanjivalo se sporijom dinamikom i učešće ove grane industrije u ukupnom izvozu, tako da se od 2003. god. stabilizovalo na 6–7%. Međutim, ona je zadržala mesto među pet industrijskih grana sa najvećim izvozom.⁷

Sa 11,48% učešća u ukupnom uvozu 1990.god. tekstilna industrija je bila na petom mestu među industrijskim granama Srbije po obimu uvoza. Tokom 90-ih ,relativno učešće uvoza tekstila se povremeno smanjivalo , da bi posle 2000-te, zbog dinamičnog rasta ukupnog uvoza, drastično opalo i stabilizovalo se na 4–5% .

2. Struktura spoljno-trgovinske razmene tekstilne industrije Srbije

2.1. Regionalna struktura izvoza i uvoza tekstilnih proizvoda

Regionalna usmerenost izvoza i uvoza tekstilne industrije Srbije u poslednjih 20 godina je značajno izmenjena. Do 1990.god . je na tržište zemalja Istočne Evrope i Sovjetskog Saveza plasirano oko 30% ukupnog izvoza tekstilnih proizvoda. Istovremeno je više od 90% pamuka , smrekove celuloze, acetatne svile i drugih tekstilnih sirovina uvoženo iz ovog regiona. Zemlje EEZ su u ukupnom izvozu bile zastupljene sa 55–60%, dok je uvoz sa tog tržišta činio oko 50% ukupnog uvoza tekstilnih proizvoda.⁸ Tokom 90-ih godina prošlog veka, kao posledica raspada Sovjetskog Saveza , političkih promena u zemljama Istočne Evrope, ratova i dezintegracije SFRJ, došlo je do bitnih promena u regionalnoj strukturi spoljno-trgovinske razmene tekstilne industrije Srbije.

Izvoz u region Istočne Evrope sa zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza je tokom 90-ih god. pao na nivo ispod 10% od ukupnog izvoza tekstilnih proizvoda, sa tendencijom daljeg smanjenja. Ovaj pad je intenziviran posle 2004. god., sa priključenjem većine zemalja ovog regiona EU.

⁷ Statistički godišnjak Srbije 2009

⁸ Statistički godišnjak Jugoslavije 1991

Tabela 2: Regionalna struktura izvoza tekstilne industrije Srbije u mil. USD

God.	EU	% u ukupnom izvozu tekst. proizvoda	BJR	% u ukupnom izvozu tekst. proizvoda	Istočna Evropa i Rusija	% u ukupnom izvozu tekst. proizvoda
1999	90	66,58	30	22,38	6	4,47
2000	113	66,22	26	17,63	14	8,42
2001	161	70,64	40	17,45	19	8,54
2002	142	70,33	40	20,06	21	7,79
2003	161	72,41	38	17,18	14	6,15
2004	143	72,53	37	18,72	6	2,85
2005	226	74,38	45	14,94	17	5,69
2006	325	83,67	56	14,40	19	4,96
2007	453	79,49	82	15,03	21	3,88
2008	454	68,73	107	16,18	23	3,43

Izvor: Statistički godišnjak Srbije 2000–2009

Izvoz u republike bivše Jugoslavije, posle 1992. god. nezavisne države, se tokom poslednje decenije prošlog veka kretao između 20 i 25%, da bi posle 2000-te god. pao na ispod 20% takođe sa tendencijom daljeg smanjenja.

Izvoz u zemlje EU raste u kontinuitetu posle 2000-te god. i učestvuje u ukupnom izvozu tekstilnih proizvoda sa preko 70%. Manje oscilacije su zabeležene u poslednje dve godine usled izvoza vojne tekstilne opreme u Irak.

Tokom 1999.god. najveći deo izvoza tekstilnih proizvoda je otišao u Nemačku (35%), Italiju (14%), Bosnu i Hercegovinu (14%), Makedoniju (6%) i Holandiju (5%). Struktura izvoza po zemljama se posle 2000-te god. menja tako da je 2008. god. najviše izvezeno u Italiju (37%), Nemačku (14%), Crnu Goru (7%), Bosnu i Hercegovinu (6%) i Holandiju (2%). U toj godini je ostvaren i izvoz vojne tekstilne opreme u Irak od 39 mil. USD, što čini 9% od ukupnog izvoza tekstilnih proizvoda Srbije.⁹

Do još značajnijih promena je tokom poslednjih 20 godina došlo u regionalnoj strukturi uvoza tekstilnih proizvoda. Tokom 90-ih godina dvadesetog veka došlo je do pada relativnog učešća uvoza iz regiona EU na 40–45% i Istočne Evrope sa zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza na 10–15%. U novoj regionalnoj strukturi uvoza značajno mesto su zauzeli region Turske sa 20–25%, bivše jugoslovenske republike sa 10–15% i region Dalekog Istoka sa Kinom sa 5–8% učešća u ukupnom uvozu tekstilnih proizvoda.

⁹ Statistički godišnjak Srbije 2000–2009

Tabela 3: Regionalna struktura uvoza tekstilni proizvoda u Srbiju u mil. USD

God.	EU	% ukupnog uvoza	BJR	% ukupnog uvoza	Istočna Evropa i Rusija	% ukupnog uvoza	Turska	% ukupnog uvoza	Srednji Istok	% ukupnog uvoza	Daleki Istok	% ukupnog uvoza
1999	51	44,50	13	11,90	11	9,54	25	21,46	-	-	10	8,50
2000	68	49,64	12	8,88	15	11,07	25	18,32	-	-	11	8,26
2001	94	49,36	22	11,51	21	10,89	35	18,40	2	1,18	16	8,22
2002	113	44,01	31	12,11	17	6,62	54	21,01	4	1,37	23	9,95
2003	133	42,79	32	10,35	20	6,48	61	19,48	7	2,27	40	13,00
2004	257	54,22	23	4,92	14	2,95	50	10,56	10	2,14	74	15,68
2005	298	63,37	18	3,82	16	3,58	53	11,32	13	2,74	55	11,74
2006	340	57,70	19	3,23	24	3,91	67	11,33	20	3,45	89	15,12
2007	248	53,87	25	2,89	7	0,78	104	11,87	36	4,15	170	18,47
2008	538	52,22	26	2,52	4	0,41	102	9,90	51	4,99	241	23,36

Izvori: Statistički godišnjak Srbije 2000–2009

Posle 2000-te god. raste relativno učešće uvoza iz regiona EU, zbog porasta obima doradnih poslova do nivoa 50–55%, iz regiona Dalekog Istoka, posebno Kine, do nivoa od 23% u 2008.god. i regiona Srednjeg Istoka (Indija, Pakistan i Bangladeš) oko 5%. Učešće Turske u ukupnom uvozu tekstilnih proizvoda smanjiilo se do nivoa oko 10%, a iz BJR i Istočne Evrope ispod 2%, odnosno ispod 1%.

U strukturi uvoza po zemljama porekla u 1999.god. dominiraju Turska (21%), Italija (19%) i Nemačka (17%), kao i Makedonija (9%) i Kina (5%). U 2008. god. i dalje dominira Italija (28%), dok je uvoz iz Kine (21%) zabeležio najveći rast. Smanjeno je učešće Turske (9%), Nemačke (8%) i Makedonije (1%).¹⁰

U spoljno-trgovinskoj razmeni tekstilnim proizvodima Srbija ostvaruje suficit sa bivšim jugoslovenskim republikama i regionom Istočne Evrope sa zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza (ZND). Kontinuelno rastući deficit je prisutan u razmeni sa zemljama EU, Dalekim Istokom (Kina, Indonezija, Koreja, Tajvan) i zemljama Srednjeg Istoka.

2.2. Struktura izvoza i uvoza tekstilnih proizvoda po sektorima i obliku spoljno-trgovinskog posla

U strukturi izvoza tekstilne industrije Srbije početkom 90-ih godina prošlog veka dominirao je sa više od 75% izvoz odeće. Tokom 90-ih godina struktura

¹⁰ Statistički godišnjak Srbije 1998–2009

izvoza se pogoršava, tako da 1999.god. izvoz odeće u ukupnom izvozu učestvuje sa 67%. Posle 2000-te god. nastavlja da raste relativno učešće izvoza sektora prediva i tkanina, da bi 2008. god. dostigao relativni udeo od skoro 49%.¹¹ Razlog dinamičnom rastu učešća sektora prediva i tkanina u izvozu tekstilnih proizvoda je u najvećoj meri izvoz hula-hop čarapa tarifni broj 6115¹², koji je u 2008.god. dostigao nivo od 203. mil. USD, tj. skoro jednu trećinu ukupnog izvoza tekstilnih proizvoda.

Tabela 4: Struktura izvoza i uvoza po sektorima tekstilne industrije u mil. USD

God.	Izvoz prediva i tkanina	% u ukupnom izvozu	Izvoz odeće	% u ukupnom izvozu	Uvoz prediva i tkanina	% u ukupnom uvozu	Uvoz odeće	% u ukupnom uvozu
1999	45	33,45	97	66,55	91	78,30	24	21,70
2000	60	34,87	111	65,13	100	72,60	71	27,40
2001	76	33,17	152	66,83	133	70,19	55	29,81
2002	69	34,12	132	65,88	186	72,59	72	27,41
2003	84	37,60	134	62,40	205	65,93	102	34,07
2004	80	40,63	116	59,37	330	69,57	194	30,43
2005	129	42,55	172	57,45	357	75,79	110	24,21
2006	178	45,90	217	54,10	425	72,57	176	27,43
2007	266	48,53	275	51,47	607	69,09	262	30,91
2008	321	48,60	336	51,40	664	64,42	366	35,58

Izvori: Statistički godišnjak Srbije 2000–2009

Do značajnih promena u strukturi uvoza dolazi posle 2000-te godine. Kao posledica opšte liberalizacije uvoza raste uvoz jeftine odeće iz Turske i Kine. Dok je 1999. god. uvoz odeće činio 21% ukupnog uvoza tekstilnih proizvoda, u 2008. god njegov relativni udeo je porastao na 35%, sa izrazito negativnim posledicama po domaću proizvodnju odeće.

Uvoz tkanina i drugih tekstilnih proizvoda nižih faza prerade, radi obrade, dorade i prerade i izvoz gotove odeće su i početkom 90-ih godina prošlog veka bili dominantan oblik posla sa zemljama Zapadne Evrope i u ukupnom izvozu tekstilne industrije Srbije su učestvovali sa oko 55%. Izvoz gotovih tekstilnih proizvoda, prevashodno sirovih prediva i tkanina, je bio zastupljen u manjem procentu na tom tržištu. Izvoz gotove odeće je bio dominantan oblik posla u trgovini sa zemljama Istočne Evrope i Sovjetskim Savezom. Po ukidanju ekonomskih sankcija zemalja Zapada, a posebno posle 2000-te godine, doradni – lon poslovi u proizvodnji odeće su postali i dominantan oblik izvoza domaće tekstilne

¹¹ Statistički godišnjak Jugoslavije 1991–2000

¹² U Jedinstvenoj klasifikaciji delatnosti proizvodnja hula hop čarapa je klasifikovana u delatnost 17- proizvodnja prediva i tkanina

industrije. Relativno učešće ovog oblika spoljno-trgovinskog posla se najbolje može pratiti kroz udeo uvoza prediva i tkanina i izvoza odeće u zemlje EEZ, s obzirom da se više od 95% spoljno-trgovinske sa tim regionom obavlja kroz takav oblik posla.

Uvoz radi dorade učestvuje u ukupnom uvozu sa jednom trećinom, sa tendencijom relativnog opadanja, zbog bržeg rasta uvoza gotovih tekstilnih proizvoda. Pri tom, uvoz prediva i tkanina radi dorade beleži i apsolutni i relativni rast, kao posledica pogoršavanja strukture proizvodnje. Uvoz odeće radi dorade u apsolutnom iznosu stagnira, dok relativni udeo opada, zbog dinamičnog rasta uvoza gotove odeće.

Tabela 5: Učešće doradnih poslova u izvozu i uvozu tekstilnih proizvoda u mil. USD¹³

God.	Uvoz pred. i tkan	% u ukup. uvozu	Izvoz pred. i tkan	% u ukup. izvoz.	Uvoz odeće	% u ukup. uvozu	Izvoz odeće	% u ukup. izvoz.	Ukup. uvoz-dorada	% u ukup. uvozu	Ukup. izvoz-dorada	% u ukup. izvozu
2004	122	37,26	15	17,39	26	18,42	84	72,04	148	31,21	99	50,31
2005	168	47,01	70	54,36	24	20,87	154	88,48	191	40,69	224	73,96
2006	202	47,67	111	62,50	31	18,93	177	84,61	233	39,62	286	74,20
2007	289	47,70	187	70,68	42	15,54	226	80,69	330	37,71	414	75,63
2008	307	46,34	228	71,10	41	11,24	263	77,82	349	33,85	491	74,38

Izvoz po osnovu dorade raste u apsolutnom i relativnom iznosu i čini oko 75% ukupnog izvoza tekstilnih proizvoda. Gledano po sektorima, veće je relativno učešće doradnih poslova u izvozu odeće

2.3. Struktura uvoza i izvoza po dominantnim grupama proizvoda

U strukturi izvoza sektora predivo i tkanine dominira grupa proizvoda hula hop čarape tar. br. 6115, koja sa preko 200 mil. USD čini skoro trećinu ukupnog izvoza tekstilne industrije Srbije i najznačajniji je njen izvozni artikal. Najznačajnija zemlja izvoza ovog proizvoda je Italija, a u manjoj meri su zastupljeni Nemačka i druge zemlje EU. U zadnjih pet godina, pored navedene, u izvozu ovog sektora najznačajnije su sledeće grupe proizvoda: džemper i pleteni i kukičani tar. br. 6110 (Nemačka i druge zemlje EU); tepisi taftovani tar. br. 5703 (BiH, Crna Gora); vreće za pakovanje robe tar.br 6305 (Belgija, BiH); predivo od sintetičkih filamenata tar. br. 5402 (Ukrajina, zemlje EU).¹⁴

¹³ U tabelu nisu uključeni podaci za godine pre 2004. god. zbog neusaglašenosti tadašnje jedinstvene carinske isprave sa evropskim zakonodavstvom. Podaci o % učešća uvoza/izvoza prediva i tkanina i odeće odnose se na učešće u ukupnom uvozu/izvozu po osnovu dorade.

¹⁴ Izvori podataka za strukturu dominantnih grupa proizvoda u izvozu i uvozu: Statistički godišnjak Srbije 2000–2009

U strukturi izvoza sektora odeća najznačajnije su sledeće grupe proizvoda: odeli i kompleti, jakne, pantalone za muškarce i dečake tar. br. 6203 (Nemačka, Italija); kostimi, kompleti, jakne, sakoi i haljine za žene i devojčice tar. br. 6204 (Italija, Nemačka); trenerke, skijaška odeli, kupaće gaće i kostimi tar. br. 6212 (Italija, Slovenija); potkošulje i majce pletene i kukičane tar. br. 6109 (Italija, Nemačka); kombinezoni, podsuknje, gaćice i pidžame pleteni i kukičani tar. br. 6108 (Italija, Slovenija).

Za uvoz sektora predivo i tkanine karakteristična je, kao i kod izvoza, vođeća pozicija grupe proizvoda tar. br. 6115 hula hop čarape, čije su zemlje porekla pretežno Italija i Turska. Sa najvećim iznosima uvoza su, pored ove grupe proizvoda, zastupljene i sledeće: predivo od sintetičkih filamenata tar. br. 5402 (Italija, Turska); tkanine od pamuka sa sadržajem 80% i više ne preko 200 gr/m² tar. br. 5208; tkanine od sintetičkih filamenata tar. br. 5209 (Turska, Italija); tkanine od pamuka sa sadržajem 80% i više preko 200 gr/m².

U strukturi uvoza sektora odeća dominantne su sledeće grupe proizvoda: kostimi, kompleti, jakne, sakoi i haljine za žene i devojčice tar. br. 6204 (Kina, Turska); odeli i kompleti, jakne i pantalone za muškarce i dečake tar. br. 6203 (Kina, Turska); potkošulje i majce pletene i kukičane tar. br. 6109; grudnjaci, mideri, steznici i naramenice tar. br. 6212; potkošulje i ostale majce, gaćice, spaćice za žene i devojčice tar. br. 6208.

3. Najznačajniji problemi u spoljno-trgovinskoj razmeni tekstilne industrije Srbije

Analiza stanja u spoljno-trgovinskoj razmeni tekstilne industrije Srbije daje dovoljno elemenata za tvrdnju da je rastući deficit prevashodno strukturne prirode i da je nastao kao posledica negativnih tendencija u razvoju ove industrijske grane tokom perioda od skoro dvadeset poslednjih godina. Krajem 80-ih i na samom početku 90-ih godina prošlog veka tekstilna industrija SFRJ, čiji integralni deo je bila tekstilna industrija Srbije, imala je karakteristike vertikalno integrisane i izvozno orijentisane industrijske grane sa respektabilnim nivoom konkurentnosti na njenim glavnim izvoznim tržištima: SSSR-u, zapadnoj Evropi (Nemačka i Italija), SAD i srednjem i bliskom Istoku (Irak, Iran). Ova industrijska grana je bila u kontinutetu pretežni izvoznik zahvaljujući sopstvenoj proizvodnji veštačkih i sintetičkih vlakana, razgranatoj strukturi proizvodnje prediva i tkanina i visokom stepenu finalizacije u izvozu sa dominantnim učešćem konfekcijskih i trikotažnih odevnih predmeta. Uvoz prirodnih tekstilnih vlakana je bio centralizovan, i to pamuka, kroz barter aranžmane sa SSSR-om, a vune iz Australije preko dominantnih izvozno-uvoznih kuća. Nisko razvijena tekstilna mašinogradnja je bila delimično kompezirana solidnom strukturom proizvodnje utenzilija i rezervnih delova, dok je proizvodnja odevnih predmeta bila praćena proizvodnjom kompletnog asortimana pomoćnih materijala i pribora.

Raspad Sovjetskog Saveza, ratovi na prostorima bivše Jugoslavije i njena podela na više samostalnih država, kao i trogodišnji prekid trgovinskih odnosa sa zemljama EU i SAD, imalu su za najznačajniju posledicu gubitak tržišta i tehnološko zaostajanje tekstilne industrije. Novonastalom situacijom na tržištu najpre su bili pogođeni bazični kapaciteti tekstilne industrije kombinatskog tipa, tj. proizvodnja veštačkog vlnakna, prediva i tkanina, koji su bili koncentrisani u Srbiji. Došlo je i do postepenog gašenja pratećih industrija utenzilija i rezervnih delova, pomoćnih materijala i pribora.

Danas Srbija, posle dugogodišnjeg perioda kontinuelnog smanjivanja fizičkog obima proizvodnje, faktički više nema respektibilnu proizvodnju prediva i tkanina niti bilo kakvu produkciju tekstilnih sirovina. Domaća proizvodnja pletenine i svih tipova odeće u celini se bazira na uvozu prediva i tkanina, pomoćnih materijala i pribora, što je dugoročni izvor deficita u spoljno-trgovinskoj razmeni.

Tekstilna industrija Srbije više od 70% svog izvoza plasira na tržište zemalja EU, što je u skladu sa strateškim ciljem naše zemlje – punopravnim članstvom u EU. Međutim, struktura izvoza u ovaj region je izrazito nepovoljna, s obzirom na to da ga skoro u celini čine doradni – lon poslovi, koji ne smeju biti dugoročna orijentacija ove industrijske grane. Sa aspekta spoljno-trgovinskog bilansa tekstilne industrije sadašnjim obimom i relativnim udelom ovih poslova u ukupnom izvozu ne može se pokriti rastući uvoz. Pored toga, lon poslovi ne omogućavaju nužno potreban tehničko-tehnološki progres, što dugoročno produkuje nizak nivo konkurentnosti domaće proizvodnje.

Hronični nedostatak trajnog obrtnog kapitala i nedovoljna i neadekvatna finansijska podrška izvozu su već dugi niz godina među najznačajnijim problemima tekstilne industrije. To je i jedan od ključnih razloga orijentacije ka doradnim poslovima, kao jedinom mogućem izlazu u poslovnom ambijentu kakav vlada u našoj zemlji. Tokom 90-ih godina prošlog veka tekstilna industrija je bila svojevrsni socijalni amortizer, zapošljavajući veliki broj radnika u uslovima ekonomske blokade i ratova u susedstvu i na svojoj teritoriji. To je plaćeno višegodišnjim poslovanjem sa gubicima i trajnim narušavanjem finansijske strukture. U periodu posle 2000-te godine izvršena je privatizacija industrije Srbije, od koje se očekivala između ostalog i finansijska konsolidacija velikih izvoznika. Međutim, privatizovana preduzeća i privatne firme, nastale u periodu ekonomske blokade, su se suočili sa poplavom jeftine uvozne tekstilne robe usled širom otvorenih granica i ukidanja carinske i vancarinske zaštite. Domaće tržište je bez efikasne zaštite postalo lak plen visokokonkurentnim tekstilnim industrijama EU, Turske i Kine, što je u kratkom roku ugušilo domaću ponudu, zaustavilo proces finansijskog i tržišnog konsolidovanja i usmerilo proizvođače ka izvoznim doradnim poslovima.

Sa nedograđenim tržišnim institucijama¹⁵ naše tržište je postalo i pogodno tle za bujanje sive ekonomije i nelojalne konkurencije .

Pored toga, uslovi kreditiranja spoljno-trgovinskih poslova nisu faktor konkurentnosti domaće industrije, već, zbog visoke cene kapitala, predstavljaju značajan elemenat troškovne nekonkurentnosti. Kod domaćih poslovnih banaka ne postoje povoljnije kreditne linije za finansiranje pripreme izvoza, kao i samog izvoza. Restriktivnost uslova za dobijanje kredita posebno pogađa izvoznike iz oblasti proizvodnje tekstila, koji, po pravilu, imaju nizak kreditni rejting. Pri tom i državna Agencija za finansiranje izvoza AOFI i pored rastućeg obima i relativnog udela doradnih poslova u spoljno-trgovinskoj razmeni zemlje¹⁶ ne finansira ove poslove.

Politika visokog kursa dinara je već duže vreme faktor cenovne nekonkurentnosti domaćeg izvoza. U uslovima nominalno rastućih zarada i stagnacije produktivnosti to je i neposredan izvor gubitaka izvozno orijentisanih grana industrije, a posebno radno intenzivnih kakva je tekstilna industrija. Za razliku od naše, većina ostalih zemalja snažno podstiče izvoz, sprovodeći politiku tihe devalvacije nacionalne valute.¹⁷ Kurs dinara je, međutim, uz neselektivnu liberalizaciju spoljno-trgovinske razmene neposredno podstakao dinamičan rast uvoza i time dodatno otežao položaj naših izvoznika.

Svakako ključni problem u spoljno-trgovinskoj razmeni tekstilne industrije Srbije je nizak nivo njene konkurentnosti. Jasni indikatori ovakvog stanja su pogoršanje strukture kako izvoza, tako i uvoza. Uzroci su brojni i jednom delom su, kao što je već istaknuto, vezani za institucionalni ambijent ukojem deluje industrija Srbije, posebno izvozno orijentisana. Pored toga, promene na globalnom tržištu tekstilnih proizvoda su jasan signal da sa postojećim faktorima konkurentnost (relativno niski troškovi radne snage, blizina tržišta EU, zadovoljavajući nivo tehnologije i organizacije proizvodnje, povoljan pristup tržištu i višegodišnje prisustvo na njemu), proizvođači iz Srbije gube konkurentsku utakmicu sa ponudom iz Kine, Turske, Indije, Pakistana, Bangladeša i drugih zemalja.

U strukturi domaće proizvodnje u velikoj meri su zastupljeni radno intenzivni proizvodi, kod kojih je cena najznačajniji atribut konkurentnosti. S obzirom da Srbija nema svoju sirovinску bazu i da su troškovi radne snage u tekstilnoj industriji pet puta viši nego u zemljama Srednjeg i Dalekog istoka,¹⁸ očigledno je da se dalji razvoj ne može bazirati na takvoj proizvodnoj strukturi.

¹⁵ Ilija Rosić, Rast, strukturne promene i funkcionisanje privrede, Nacionalna makroekonomija, Kragujevac, 2002, str. 465

¹⁶ Detaljnije o tome: Statistički godišnjak Srbije 2009

¹⁷ Ljubodrag Savić , Ekonomika industrije, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2007, str.370

¹⁸ Dilek Çukul: Competitive aspects of turkish and chinese textile and clothing industries, 8th global conference of business & economics, Florence, Italy, str.4

Više od 70% izvoza tekstilne industrije Srbije usmereno je ka tržištu EU. Međutim, strategija tržišne koncentracije¹⁹ podrazumeva bolje poznavanje tržišta, stvaranje uslova za necenovnu konkurenciju, potpunije korišćenje atraktivnih tržišnih prostora, veće učešće brendiranih proizvoda. Stoga se i struktura naše ponude mora prilagoditi toj strategiji da bi do izražaja došle konkurentne prednosti blizine tržišta i mogućnost brzog reagovanja na promenu modnih trendova sa kratkim rokovima isporuke i zadovoljavajućim kvalitetom izrade.

Markentiške aktivnosti u svim segmentima su izrazita slabost tekstilne industrije Srbije. Ona je naročito indikativna u kontekstu efekata preferencijalnog tretmana našeg izvoza, posebno na tržište Rusije. Površno istraživanje tržišta, diskontinuitet promotivnih aktivnosti i minimalan angažman na istraživanju i razvoju novih proizvoda imaju za rezultat da su tepisi i podne obloge jedini domaći brendirani proizvod koji je uhvatio korena van tržišta bivših jugoslovenskih republika. To je dovoljna osnova za ocenu da u izvozu tekstilna industrija nedovoljno koristi pogodnosti liberalizacije trgovinskih odnosa.

4. Strateški pravci spoljno-trgovinske razmene tekstilne industrije Srbije i mere industrijske politike

Tekstilna industrija Srbije je, i pored brojnih problema i slabosti u sferi spoljno-trgovinskih odnosa, zadržala prepoznatljiv izvozni potencijal. Po obimu izvoza ona je peti izvoznik među industriskim granama, istina, u strukturi relativno niskog ukupnog izvoza zemlje. Međutim, njen učinak u sferi međunarodne trgovine je i dalje negativan usled rastućeg deficita. Stoga i najznačajniji cilj strukturnog prilagođavanja ove industrijske grane mora biti otklanjanje najznačajnijih uzroka deficita i povećanje konkurentnosti radi ekspanzije izvoza, i to posebno na tržišta EU, Rusije i zemalja ZND, kao i bivših jugoslovenskih republika.

Svakako najznačajniji cilj strukturnog prilagođavanja tekstilne industrije je delimično oživljavanje proizvodnje prediva i tkanina i nekih pomoćnim materijala. Za to još ima uslova, s obzirom na činjenicu da najznačajniji proizvođač prediva, tkanina i konca od pamuka i mešavina pamuka sa sintetičkim i veštačkim vlaknima u Srbiji i bivšoj Jugoslaviji, Jumko iz Vranja, ima aktivnu proizvodnju i nije privatizovan. Restruktuiranje ovog proizvodnog sistema, uz pažljiv izbor strateškog partnera i revitalizaciju bazičnog programa proizvodnje (proizvodnja češljanog, kardiranog i open-end prediva od pamuka i svih tipova mešavina, proizvodnja mercerizovanog konca, sa težištem na proizvodnji i doradi jednobojnih i štampanih tkanina), u velikoj meri bi bili otklonjeni strukturni izvori deficita tekstilne industrije. Posebno stimulativnim pogodnostima za strana ulaganja u pro-

¹⁹ Ž. Gligorijević, G. Bošković, 2007, *Mehanizam unapređenja konkurentnosti industrije*, Ekonomski fakultet, Niš, str 14.

izvodnju termo-lepljivih platana, metalne i plastične galanterije, bili bi stvoreni preduslovi za punu vertikalnu integraciju ove industrijske grane.

Zemlje EU su daleko najznačajniji spoljno-trgovinski partner tekstilne industrije Srbije. Osobnosti ovog tržišta i tendencije promena na njemu odlučujuće opredeljuju i buduću strategiju tržišne ekspanzije ove naše industrijske grane kao strategiju tržišne koncentracije.²⁰ Zemlje EU karakteriše takozvano *qualiti market*²¹, gde kupci daju prednost necenovnim faktorima konkurentnosti. Stoga i strukturne promene u tekstilnoj industriji Srbije moraju ići u pravcu veće ponude proizvoda sa izraženim necenovnim atributima, kao što su kvalitet, funkcionalnost, dizajn, pakovanje, prepoznatljiva robna marka, rokovi isporuke, uslovi plaćanja i slično.

Strukturno prilagođavanje naše tekstilne industrije mora ići u pravcu smanjenja učešća doradnih poslova na tržištu EU. Do globalne krize 2008. god. zemlje EU, posebno Italija, Nemačka, Francuska i Holandija, su fiskalnim olakšicama stimulisale OPT (Outward Processing Trade) poslove u regionu Istočne Evrope i Mediterana, radi smanjenja troškova proizvodnje²² proizvođača tekstila. Međutim, poslednjih pet godina, a posebno posle globalne krize, vidljivi su naponi vodećih robnih maraka Evrope da se dominantni oblik organizacije proizvodnje u obliku doradnih poslova postupno smanjuje i zameni tzv. punim lon poslovima. Cilj je da se iz zemalja sa relativno niskim troškovima rada, kao što je Srbija, uvoze gotovi odevni predmeti pod sopstvenom robnom markom, uz kreaciju i odabir osnovnog i pomoćnog materijala od strane naručioca. Smanjivanjem kreditne izloženosti, rizika nabavke i skraćanjem rokovima isporuke, najpoznatiji brendovi odgovaraju na krizu i brane dominaciju u sferi modnih proizvoda. Liberalizacijom trgovinskih odnosa i dijagonalnom kumulacijom porekla robe, posebno sa Turskom, stvaraju se mogućnosti trajnijeg vezivanje naših proizvođača odeće za poznate evropske brendove kroz ovakav vid poslova.

Jedan od poželjnih pravaca strukturnih promena tekstilne industrije Srbije u sferi spoljno-trgovinskih odnosa je ograničena diversifikacija izvoza, posebno u zemlje i regione sa kojima su sklopljeni ugovori o slobodnoj trgovini. Opšta je ocena da su minimalno iskorišćene pogodnosti preferencijalnog tretmana našeg izvoza na tržište Rusije. Izostao je organizovan napor domaćih brendova kako na ozbiljnijoj analizi tržišta ove velike zemlje, tako i na njihovoj promociji, što je imalo za rezultat kontinuelno smanjivanje relativnog učešća izvoza u ovaj region od 2000-te godine, kada je i potpisan Ugovor o liberalizaciji trgovinskih odnosa. Perspektivno, ovo tržište pruža najveće mogućnosti za plasman tekstilnih proizvoda srednjeg nivoa kvaliteta i cena, što je standard domaće proizvodnje.

²⁰ Branko Rakita, Međunarodni marketing, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, str. 182

²¹ Isto, str. 620

²² Erol Taymaz, Competitiveness of the Turkish Textile and Clothing Industries, Middle East Technical University, Ankara, 2002, str. 5.

Nedovoljno su iskorišćeni i potencijali tržišta bivših jugoslovenskih republika. U apsolutnom obimu stagnira izvoz u Bosnu i Hercegovinu, dok izvoz u Makedoniju opada. Najveći potencijal ima tržište Hrvatske, na koje se izvozi bez vidljivog kontinuiteta. Uključivanje u CEFTA sporazum nije dalo očekivane efekte u izvozu tekstila u ove zemlje prevashodno usled vancarinskih ograničenja. Izuzev u pojedinačnim slučajevima i povremeno, nisu organizovane šire promotivne aktivnosti radi agilnijeg prodora našeg izvoza na ova tržišta.

Navedeni pravci strukturnih promena u sferi spoljno-trgovinskih odnosa tekstilne industrije Srbije pretpostavljaju realizaciju i sledećih dugoročnih razvojnih ciljeva: brži prenos novih tehnologija i inovacija uz veće učešće sopstvenog znanja, kadrovsko prilagođavanje novim tehnološkim i organizacionim uslovima poslovanja, mrežno povezivanje malih i srednjih preduzeća u industrijske klasterne radi objedinjenog nastupa na domaćem i stranim tržištima, standardizacija kvaliteta proizvoda u skladu sa međunarodnom praksom.

Stvaranje povoljnijeg institucionalnog ambijenta za jačanje konkurentnosti ove industrije prepostavlja upotrebu adekvatnih instrumenata industrijske politike. Pored fiskalnih i finansijskih tu su i instrumenata trgovinske politike.

Mogući fiskalni instrumenti su: povećanje iznosa zarade koji je oslobođen od plaćanja poreza do nivoa od 2/3 minimalne zarade kod radno intezivnih grana; odobravanje poreskog kredita u visini troškova istraživanja tržišta, promotivnih aktivnosti, osvajanja novih proizvoda i transfera znanja i novih tehnologija, a maksimalno do iznosa 200.000 EUR-a godišnje.

Finansijski instrumenti koji bi bili delotvorni u ovom trenutku su: subvencioniranje kamata na već odobrene kredite namenjene ulaganju u osnovna sredstva, finansiranje trajnih obrtnih sredstava i na kredite namanjene finansiranju nematerijalne imovine (prenos tehnologije, patentna prava, licence, znanja i iskustva); prilagođavanje uslova za dobijanje kredita za trajna obrtna sredstva i investicije kod Fonda za razvoj RS realnoj situaciji u tekstilnoj industriji; povećanje kapitala i širenje delokruga rada Agencije za strana ulaganja i finansiranje izvoza Republike Srbije – AOFI; kreditiranje izvoznih doradnih poslova od strane AOFI; prilagođavanje uslova za dobijanje izvoznih kredita kod AOFI realnoj situaciji u tekstilnoj industriji; formiranje Fonda za subvencionisanje troškova formiranja i razvoja domaćih brendova i markentiških aktivnosti na domaćem tržištu; liberalizacija uslova za regresiranje troškova promocije domaćih brendova na međunarodnom tržištu od strane SIEPA – Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza; snižavanje minimalnog iznosa direktnih investicija koje finansira SIEPA radi podrške investiranju u mala preduzeća.

Usaglašavanje anti-demping zakonodavstva sa pravilima STO, politika realnog deviznog kursa i dalja razrada zakonodavstva o obaveznom poreklu robe na pijačnim i uličnim tezgama, su u ovom momentu adekvatni instrumenti trgovinske politike.

5. Zaključak

U spoljno-trgovinskoj razmeni tekstilna industrija Srbije beleži rastući deficit. On je strukturnog karaktera i posledica je faktičkog gašenja sektora proizvodnje prediva i tkanina, tokom poslednjih dvadeset godina, s jedne strane, kao i niskog nivoa konkurentnosti i neadekvatnog institucionalnog ambijenta za njeno jačanje, s druge strane.

Međutim, i pored brojnih problema i iskazanih slabosti, ova naša industrijska grana je zadržala prepoznatljiv izvozni potencijal, meren obimom i relativnim ušesćem izvoza tekstilnih proizvoda u ukupnom izvozu zemlje. Imajući to u vidu, kao i njenu potencijalnu ulogu u rešavanju gorućeg problema nezaposlenosti, tekstilna industrija može imati značajno mesto u procesu strukturnog prilagođavanja industrije Srbije i njenog adekvatnog uključivanja u međunarodnu podelu rada.

U tom cilju, potreban je ozbiljan angažman izvršne vlasti u našoj zemlji na otklanjanju ključnog strukturnog uzroka deficita u spoljno-trgovinskoj razmeni ove industrijske grane, kao i na koncipiranju i sprovođenju odgovarajućih mera industrijske politike radi jačanja njene konkurentnosti.

Pored toga, glavni strateški pravci u sferi spoljno-trgovinske razmene iziskuju nužnost strukturnog prilagođavanja u ovoj industrijskoj grani od promene strukture ponude, dominantnih oblika spolno-trgovinskih poslova i ograničene duversifikacije izvoza na regione sa preferencijalnim pogodnostima, do kadrovskog i organizacionog prilagođavanja, bržeg prenosa novih tehnologija, klajsteskog udruživanja i standardizacije kvaliteta.

Assist. Prof. Vuk Raičević, Ph.D.

Faculty of economy and engineering management, The Univesity of Business Academy, Novi Sad

Enes Ćorović, M.Sc.

The assistant manager of "Javor", the limited liability company from Ivanjica

Foreign trade of textile industry of Serbia – situation and trends of change

A b s t r a c t

The development crisis in the Serbian industry creates the need of its radical structural adjustments, particularly in the direction of adequate involvement in the international division of labor. The influx of foreign direct investment is insufficient, with a relatively poor prognosis for their large-scale increase in the short to medium term, due to the global financial crisis. In these circumstances, it is important to identify the industries that, with the existing factors of competitiveness,

supported by appropriate measures of industrial policy can improve the foreign trade balance of the country.

Textile industry in Serbia has remained recognizable export potential in spite of numerous problems and weaknesses in the sphere of foreign trade relations. Volume of exports, this industry is one of the five major exporters, but at the same time, a growing deficit in foreign trade. Evident is the necessity of its structural changes in the direction of raising the low level of competitiveness, but also need to create a more favorable institutional environment for the implementation of those changes.

Keywords: foreign trade , the textile industry, competitiveness, industrial policy trade

Literatutra

1. Čukul Dilek, Competitive aspects of turkish and chinese texttile and clothing industrie, 8th Global Conference on Business & Economics, Florence, Italy, 2008.
2. Gligorijević Ž., Bošković G, Mehanizam unapređenja konkurentnosti industrije, Ekonomski fakultet, Niš, 2007.
3. Nacionalna strategija privrednog razvoja Republike Srbije od 2006. do 2012. godine, Republički zavod za razvoj, Beograd, 2006.
4. Rakita Branko, Međunarodni marketing, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 1998.
5. Rosić Ilija, Rast, strukturne promene i funkcionisanje privredw, Nacionalna makroekonomija, Kragujevac, 2002.
6. Savić Lj., „Ekonomika industrije“, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002.
7. Savić Lj., „Ekonomika industrije“, Ekonomski fakultet, Beograd, 2007.
8. Statistički godišnjak Jugoslavije 1991–2000.
9. Statistički godišnjak Srbije 1998–2009.
10. Taymaz Erol, Competitivenes of the turkish textile and clothing industrie, Middle east technical university, Ankara, 2002.